

I Fájlnám, ha úgy volna – mert megtisztelő volt a felkérés, hogy essék szó a Lukács Archívum és Könyvtárról (a LAK-ról) a lapban –, de könnyen meglehet, az alábbiak nem illenek bele hibátlanul ebbe az archívumoknak szentelt számba. Az ajtón vagy az ajtó mellett a táblán (ahogy az archívum megjelenette könyveken is) ugyan mindig az állt, hogy *Lukács Archívum és Könyvtár* (csak a tábla szövegének eleje változott, hol az MTA Filozófiai Intézetének, hol az akadémiai könyvtárnak a hivatalos megnevezése állt ott), és az ember, amilyen esendő, hajlamos hinni az efféle feliratoknak, de pár hónapja magasabb helyről egy nálam a dologról ítélni mérhetetlenül hivatottabb valaki rámutatott, lehetetlen, hogy ez a valami, a LAK, ahogy évtizedeken át ismertem és ismerték mások is, archívum legyen, már születése pillanatában sem volt az, csak valamiféle torzszülött. Képzelteti az olvasó, milyen fájdalmas fölismerés volt ez számomra és volt kollégáim számára, akik valaha hosszabb-rövidebb ideig az archívum munkatársai voltunk, egy balhitben tévelyegve – és akaratlanul is félrevezetve mindazokat, akik az archívumba jöttek kutatni. Szörnyű.

pár hónapja
magasabb helyről
egy nálam
a dologról ítélni
mérhetetlenül
hivatottabb
valaki rámutatott,
lehetetlen, hogy ez
a valami, a LAK,
ahogy évtizedeken
át ismertem és
ismerték mások is,
archívum legyen,
már születése
pillanatában
sem volt az,
csak valamiféle
torzszülött

¶ Csak az vigasztal, hogy ha a dolgok úgy alakulnak, ahogy ígérkezik, a LAK valóban minden lesz, kissámlis vagy gépzongora, csak archívum nem.

¶ Bár meglehet, az archívum (hadd emlegessem így, megszőkásból) valóban furcsa szerzet, ha korábban *épkézláb* furcsa szerzetnek tűnt is. Mindenesetre, miként az Tristram Shandy úrral történt, már fogantatását és születését is intő jelek kísérték. Lukács a végrendeletében a könyvtárát az Akadémia Filozófiai Intézetére hagyta (azzal a kikötéssel, hogy egyben tartott gyűjtemény marad), kéziratait (ideértve a levelezését is) pedig az Akadémiára. Érthető elfogultság: akadémikus volt, a Filozófiai Intézetet pedig ő és Fogarasi Béla hívták életre, ilyenje az Akadémiának korábban nem volt.

miként az Tristram
Shandy úrral
történt, már
fogantatását és
születését is intő
jelek kísérték

*feltehetőleg
a Központi
Bizottság úgy
határozott,
a hagyatékot
egyben tartja ott,
ahol a könyvek és
papírok vannak
is, Lukács egykori
lakásában*

¶ De még mielőtt kiürült volna a Belgrád rakpart 2. V. emeletén található („tanácsi”, ha érti ezt még valaki) lakás, a felsőbbség, Lukács pártja (a fiatalabbaknak: az MSZMP), tehát feltehetőleg a Központi Bizottság úgy határozott, a hagyatékot egyben tartja ott, ahol a könyvek és papírok vannak is, Lukács egykori lakásában, és a Filozófiai Intézet alá rendeli. Hogy a döntés fogcsikorgatva született-e meg, és azért, hogy a sorból mindig kilógó Lukács emlékét a párt domesztikálja, vagy kalapemelés volt Lukács előtt, akiről azért sejteni lehetett, hogy a 20. század gondolkodástörténetének egyik klasszikusa, valaha talán érdekes kérdés lehetett, ma már aligha az. (Kiesve az elfogulatlan krónikás szerepéből, mondhatnám azt is, mindenképp bolsvista csinálmányról van szó. Hajjai.) Lukács dolgozószobájából afféle múzeum lett, könyvei a polcokon maradtak (a hagyatéki könyvtár végigfut az egész lakáson), a lakás többi részét az Akadémia afféle irodának rendezte be, terebélyes asztalokkal a kutatóknak, abba a beugróba pedig, ahová a (remek Bauhaus-) ház építésze terebélyes hitvesi ágyat tervezett, falnyi lemezszekrény került a kéziratoknak. És egy könyvtáros (Lakos Katalin) meg egy levéltáros (Csóka Ferenc) szépen lajstromba vették az anyagot.

¶ Lukács hátrahagyott könyvtára (amelyre itt nem térhetek ki) lehangolóan impozáns, és a könyvek vándorútja sem épp érdektelen („...tehát világos volt, hogy Lukácsnak most [1945-ben] haza kell utaznia Pestre. Akkor csomagoltam életemben, azt hiszem, ötödször a könyvtárát” – meséli Jánossy Ferenc egy interjúban).

*a befejezni vagy
megjelentetni
már nem tudott
írások kéziratái és
jegyzetei-vázlatái
voltak*

*és rengeteg
kézirat maradt
Lukács moszkvai
korszakából*

¶ De hadd maradjak a papíroknál. A hátrahagyott kéziratok persze elsősorban a befejezni vagy megjelentetni már nem tudott írások kéziratái és jegyzetei-vázlatái voltak, az *Ontológiáé*, *A demokratizálódás jelene és jövőjéé*, a *Megélt gondolkodásé* stb. (Lukács általában föltakarított maga után, a megjelent írások kéziratait kidobta). És rengeteg kézirat maradt Lukács moszkvai korszakából. Minthogy a művelt publikum ezt az időszakot úgy tartja számon, hogy Lukács ekkoriban sztálinista volt, ami bizonyos értelemben persze igaz, azért hadd árnyaljam a képet: ahhoz a társasághoz, ahol Lukács Moszkvában otthon érezte magát, a *Lityeraturnij Kritjyik* köréhez tartozott Andrej

ekkor íródtak
vagy ide nyúlnak
vissza azok az
irodalomtörténeti
tanulmányok,
amelyek Lukácsot
voltaképp
világhírűvé tették

Platonov is, márpedig a *Csevegur*, a *Munkagödör* és a *Dzsán* szerzőjét én legalábbis haboznék lesztálinistázni, és voltaképp Mihail Lifsic is habókos Marx-interpretátornak számított, de főképp: ekkor íródtak vagy ide nyúlnak vissza azok az irodalomtörténeti tanulmányok, amelyek Lukácsot voltaképp világhírűvé tették. (Könnyen meglehet, *A regény elmélete* vagy a *Történelem és osztálytudat* jelentősebb írások a Moszkvában születettekénél, hatásuk azonban jó ideig egy szűkebb publikumra korlátozódott, a valamiképp Marxhoz visszanyúló baloldaliakra Németországban.)

irdatlan
mennyeségű, csak
utóbb előkerült
levél, kézirat
meg egy fél
napló is, amelyet
Lukács 1917-ben
Heidelbergben
hagyott

¶ De az archívum páncélszekrényében több minden van, mint amiről Lukács végrendelkez(het)ett. Mert ott van (a történet ismert) az az irdatlan mennyiségű, csak utóbb előkerült levél, kézirat meg egy fél napló is, amelyet Lukács 1917-ben Heidelbergben hagyott, és amelyről tán megfélemedezett, tán csak hallgatott róluk (most egyre megy – 1930-ban mindenestre még meghosszabbította a széfbérletet). Azt a fiatal Lukács gondolati útjait rekonstruáló irodalmat, amely a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a tanítványok körében keletkezett, eredendően nem ez, nem a „heidelbergi koffer” inspirálta, Fehér Ferenc máig izgalmas és inspiráló tanulmányai korábbiak a koffer előkerülténél, de hogy a fiatalkori esszék mint Irma-esszék vonultak be a köztudatba, az már a kofferből előkerült leveleknek és a fél naplónak köszönhető. Ám túl egy szerelem (felstilizálásának) édesbús történetén, a levelek feltérképezhetőbbé tették Lukács szellemi kapcsolódásait, terveit és csalódásait, arról nem is beszélve, hogy az előkerült kéziratokból rekonstruálhatóvá vált Lukács korai esztétikai főművének legalábbis egy töredékes változata, és előkerültek a fiatalkori barát, Popper Leó levelei és kéziratjai.

az előkerült
kéziratokból
rekonstruálhatóvá
vált Lukács
korai esztétikai
főművének
legalábbis egy
töredékes változata,
és előkerültek a
fiatalkori barát,
Popper Leó levelei
és kéziratjai

¶ Van más is a páncélban, amiről Lukács nem végrendelkezett: feleségének, Bortstieber Gertrúdnak a levelezése. Több szempontból is érdekes levelek, egyebek közt nélkülözhetetlen forrásai egy valamikor talán megírandó életrajznak, minthogy olyan időszakokról is szó esik bennük, amelyekből nincs vagy alig áll rendelkezésre adat; arról nem is beszélve, hogy némelykor itt folytatódik Lukács levelezése, az állig fölgombolt

Lukács–Thomas Mann-levelezés például, lényegesen oldottabb hangnemben.

¶ És vannak az archívumban, ma talán úgy fogalmaznák, *migrán*-sok is (az MTA Könyvtár és Információs Központ területén ki tudja, kik által, mikor és miért itt elhelyezett kéziratok, hogy újból egy nálam a dologról ítélni mérhetetlenül hivatottabb valakit idézzek). Ennek az anomáliának a magyarázatához azonban kisebb kitérőt kell tennem. 1978-ban átfurmálódott a LAK. Talán nem függetlenül a Filozófiai Intézet rekonstrukciójától, s ez utóbbi talán nem volt független attól, hogy magasabb körök valahogy be akarták foltozni azt a lyukat, amelyet Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Márkus György és Vajda Mihály kényszerű emigrációja ütött a magyar filozófiai élet szövetén, már ha érdekelt bárkit is magasabb körökben ez a lyuk – a dolognak ezt a részét hadd hagyjam a jövő történetírására. Az archívum a Filozófiai Intézet egy osztálya lett (szokás osztályokat kreálni a Filozófiai Intézetben, jobbára egy rakás individualistáról lévén szó, különös szokás), az élére pedig olyasvalaki (Sziklai László) került, aki behatóan ismerte Lukács moszkvai korszakát, és aki az archívumot egy kritikai kiadás előkészítésének munkálatai köré akarta fölépíteni. Munkatársakkal, akik nekilátnak az ehhez szükséges kutatási feladatoknak, szövegeket tárnak föl, szereznek meg, olvasnak ki és készítenek elő kiadásra. A kritikai kiadás persze afféle munkahipotézis volt, de nem volt merő fikció; a Luchterhand, Lukács német kiadója, még nem hagyta cserben a szerzőit, majd csak később fogja végképp cserben hagyni őket, Lukács magyar kiadója, a Magvető meg épp ekkor fohászkodott (annyira, amennyire) egy Összes Művek kiadásának. Ennek az elképzelésnek a keretében készült néhány Magvető-kötet, és jelentek meg sorban a LAK gondozásában az *Aus dem Nachlass von Georg Lukács* (Lukács György hagyatékából) elnevezésű sorozat kötetei, a korai drámakönyv első változatától (a pályamunkától) az eredetileg tervezett etikához készült jegyzetekig, és egy sor háttérkiadvány, a fiatal Lukács kritikai fogadtatását dokumentáló kötettől a Bloch–Lukács-levelezésig (mely utóbbi miatt sikerült tengelyt akasztanunk Bloch kiadójával, mert a századik évfordulóra azért ők is elő akartak

magasabb körök
valahogy be
akarták foltozni azt
a lyukat, amelyet
Fehér Ferenc, Heller
Ágnes, Márkus
György és Vajda
Mihály kényszerű
emigrációja ütött
a magyar filozófiai
élet szövetén

készült néhány
Magvető-kötet,
és jelentek meg
sorban a LAK
gondozásában az
Aus dem Nachlass
von Georg Lukács
(Lukács György
hagyatékából)
elnevezésű sorozat
kötetei

állni egy levelezéskötettel; ami a Bloch–Lukács-levelezést illeti, a miénk jobb: a Suhrkamp kifürkészhetetlen – vagy ha kifürkészhető, szégyellnivaló – okokból eltekintett kettejük '45 utáni leveleinek közlésétől).

két könyvsorozat
is készült az
archívumban,
együtt vállalkozó
kedvű kiadókkal

¶ Ahogy aztán kezdte süket csönd körülvenni Lukácsot (további süket csöndek előfutáraként), kijebb kellett tolnunk a határokat: két könyvsorozat is készült az archívumban, együtt vállalkozó kedvű kiadókkal. (És ha már Sterne-t idéztem korábban, következzen itt egy fekete oldal a jobblétre szenderült kiadók emlékére!) Az egyik kortárs filozófiai írásokat tett közzé valamiképp Lukácsal asszociálható szerzőktől (Almási Miklóstól, Fodor Gézától és másoktól), és hozzáférhetővé próbálta tenni a végső soron mégiscsak Lukács köpönyegéből előbúvó ellenzék annak idején, a hetvenes években kéziratban maradt filozófiai munkáit (a *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?*-től Radnóti Sándor Walter Benjamin-könyvéig). A másik sorozat fordításokat közölt, nagyobb részt, de azért nem egészen függetlenül Lukácstól: megjelentette *Vándorló elmélet* címmel a Lukácsról írt angol–amerikai esszék egy gyűjteményét, Bloch klasszikusát, *Az utópia szellemét* és *A regény elméletét* a *Dosztojevszkij-jegyzetek* kíséretében.

a Lukács-archívum
a nemzetközi
Lukács-kutatást
akarta kiszolgálni
információkkal,
szövegekkel,
adandó esetben
a konzultáció
lehetőségével

¶ Hozzátenném, mindez voltaképp majdhogynem melleleg történt. Mivelhogy az archívum (a LAK) nem arra volt kitalálva, hogy munkatársait ne áztassa az eső a szabad ég alatt, és még csak nem is azért, hogy kiszolgálja a Filozófiai Intézetet, ha a felsőbbbség úgy rendelkezik, az intézetben márpedig Lukács-kutatás leend (ami persze üdvözlendő). A Lukács-archívum a nemzetközi Lukács-kutatást akarta kiszolgálni információkkal, szövegekkel, adandó esetben a konzultáció lehetőségével; a kutatókat, aki idejöttek vagy kérdeztek, meg a kiadókat, lapokat megbízható szövegekkel, fordítókat kontrollal és így tovább.

¶ Mindez fölöttébb hiányos és hozzátétőleges, de nem az archívum nagyságát akartam megénekelni, hanem – tán emlékszik rá az olvasó – az idegen anyagok bevándorlását szerettem volna megmagyarázni. Hőbörödöttségében a LAK azt képzelte magáról, hogy valamiképp érdekelt a Lukács-kutatásban, és munkatársai ebbéli balhitükben úgy gondolták, hogy

a kutatás szempontjából érdekes hagyatékok pont jó helyen vannak egy, a Lukács-kutatással hivatalból foglalkozó intézményben, és valamiért így gondolták olyanok is (Illés László, Vajda Sándor é. m.), akik kézírataikat, papírjaikat szeretnék volna jó helyen tudni. Ami, mint kiderült, botorság; a legutóbb kapott és könnyelműen befogadott kézirat (Fekete Éva a Magvetőnek készült, de kiadatlanul maradt Lukács-életrajza) ügyéből oltári botrány is lett. Kijózanító fejlemény, mert visszanevezve úgy tűnik, a LAK épp *épkézláb* torzszülött voltában – hogy egy szoba meg a hely erejéig múzeum, ahol azonban könyvek is vannak, és olvasni is lehet őket, szóval könyvtár, meg kéziratok is (akkor archívum? Szent egek!), és ahol még munkatársak is lebzselnek, akik valami könyvtárakban és archívumokban eltűrhetetlen dolgot úznak – a felsőbbség szemében megengedhetetlen valami volt. (Egy második Filozófiai Intézetet akarsz csinálni az archívumból?! – ordította a telefonkagylóba a Filozófiai Intézet egy korábbi igazgatója, és nem az örömteli meglepetés, hanem a felháborodás hangján. Ki érti?) És az archívumnak mint (hogy ezt a szépelgő terminust használjam) műhelynek voltaképp rég be is fellegzett.

az archívumnak
mint (hogy ezt
a szépelgő
terminust
használjam)
műhelynek
voltaképp rég be is
fellegzett

¶ Történt, hogy híre kelt (2010 után, tán emlékszik rá a nyájas olvasó), bizonyos filozófusok billencsel viszik haza a pályázati pénzeket, s valahogy ennek az ekörül támadt hűhónak a forgószeleiben a Filozófiai Intézet igazgatójának (nem a kiabálósnak, a háborodottnak) az az eszméje támadt, hogy alkalmatlanság címén kiszór az intézetből mindenkit, s mint-hogy akkor a LAK épp a Filozófiai Intézethez tartozott, kiszór bennünket, az archívum munkatársait is. Ez azért az akadémiai gépezetben is okozott némi fennakadást, és a konfliktus megoldásaként, noha az nem a mi konfliktusunk volt, az Akadémia az intézettől az akadémiai könyvtár alá rendelte az archívumot. Ami így ártalmatlannak is tűnhet akár, ám a vicc a dologban az volt, hogy az akadémiai könyvtárnak nincsenek tudományos munkatársai, úgyhogy maradék kollégáimmal fizikailag is kikerültünk az archívumból, ám a dolognak most nem ez a része az érdekes (bármennyire utáltam is), hanem hogy ettől kezdve merő fikció lett az archívumról mint olyan entitásról beszélni, amelynek a kutatásban tervei, feladatai,

az az eszméje
támadt, hogy
alkalmatlanság
címén kiszór
az intézetből
mindenkit,
s minthogy akkor
a LAK épp
a Filozófiai
Intézethez tartozott,
kiszór bennünket,
az archívum
munkatársait is

az Akadémia
egyszerűen
tokkal-vonóval
likvidálni tervezte
az archívumot

a bezárás-mint-
megmentés helyébe
új eszme, a bezárás
mint Lukács
végakaratainak
végrehajítása lépett

vagy ha el szeretném vetni a sulykot, hát küldetése van. De ez azért még nem az archívum *megmentése* volt; a Lukács-archívum *megmentése* akkor került szóba, amikor az Akadémia egyszerűen tokkal-vonóval likvidálni tervezte az archívumot (tán elnéztek valamit az értelmező szótárban, megesik az ilyesmi). Amit az értetlen külföld viharos tiltakozással fogadott, s tán ezért, tán másért, az indoklás (csak az...) megváltozott, a bezárás-mint-megmentés helyébe új eszme, a bezárás mint Lukács *végakaratainak végrehajtása* lépett: a remek gondolat, hogy Lukács könyvtára kíséresse el a Filozófiai Intézetet a Vágóhíd melletti csodapalotába, a kéziratokat meg rejtse a továbbiakban az akadémiai könyvtár kézírattára. Aztán a terv valahogy elakadt, talán csak mert Lukács háromméteres polcai nem fértek a kettőhetvenes mennyezet alá, meg amúgy is mindenki klausztofóbiás lett az épületben, de hogy a kéziratoknak el kell hagyniuk az archívumot, az máig érvényben van (változatlanul *végre megkezdődik a filozófus végakaratainak végrehajtása* cím alatt).

¶ Ami nem hangzik jól, de azt is hallani, valahol a magasban ígéretes tárgyalások zajlanak a LAK *megmentése* érdekében (vagy annak *megmentése* érdekében, ami még menthető – az értelmezések széttartanak). Idegenként a magasabb diplomáciában nem tudom megítélni, hogy *ami nem hangzik jól*, vörös szőnyeg-e, avagy, bár nem szeretném, de akaratlanul is alattomos kelepce a kibontakozás útján – ahogy nem tudom azt sem eldönteni, e tárgyalások előremutató epizódja-e, vagy a vitathatóság alól kivont elem, netán a végkifejlet maga, mindenesetre tény: *ma reggel 10-kor elvitték a LAK-ból a kéziratokat*.

ma reggel 10-kor
elvitték a LAK-ból
a kéziratokat

2018. március 20.

Hálásan köszönve az olvasó türelmét (ha idáig jutott),
az Önök híve,

Mesterházi Miklós
a Lukács És Könyvtár nyug. mtsa

Képkockák állambiztonsági oktatófilmekből